

Улуттук банкта

Эксперттик форум: күн тартибинде — негизги экономикалык маселелер

Даярдаган
Мырзакат ТЫНАЛИЕВ,
“Кыргыз Туусу”

Ишмердүүлүктүн айрым түрлөрүнүн ички дүң продукциянын өсүшүнө же төмөндөшүнө кошкон салымын алып көрсөк, тогуз айда өнөр жайдагы өсүү темпи жалпысынан 23,5%ды түзгөн, — дейт баяндамасында Улуттук банктын Экономика башкармалыгынын акча-кредит саясаты бөлүмүнүн начальниги Насиба Имаралиева. — Анын ичинде былтыркы жылда эң начар натыйжа болгон “Кумтөр” кен ишканасынын өсүү темпинин салыштырмалуу 2013-жылдын январь-сентябрь айларына карата анын өсүшү дээрлик 75%ды түздү. “Кумтөрдүн” ички дүң продукцияга салымы 3,4% болду. Жалпысынан бул мезгилде ички дүң продукт 9,2%га өсүп, «Кумтөр» алтын кенин салымын эсептебегенде 6,1%ды түзгөн, бул дагы ишеним жаратат (өткөн жылдагы көрсөткүч — 3,3% болгон). Эгерде “Кумтөр” белгиленген прогнодук көрсөткүчтөрдү камсыз кылса, жылдын жыйынтыктары боюнча негизги көрсөткүчтөр боюнча 10%га жакын деңгээлдеги өсүштү күтүүгө болот.

Баяндамачы азырынча экономикабыз керектөөчүлүк мүнөздө болуп жатканын да белгиледи. Акыркы жылдардагыдай эле, экономиканын өсүшүнө тыштан акча которуулардын көлөмү таасир этүүдө. Маалыматтарга ылайык, каралып жаткан 9 ай аралыгында жеке акча которуулардын өсүү темптери төмөндөгөн. Эгерде өткөн жылдын бул мезгилинде акча которуулардын өсүү темпи 12-15%га жетсе, быйыл 9 ай аралыгында ал 8-9%га барабар.

Улуттук банктын баалоолору боюнча, тышкы сектордо күндөлүк операциялардын эсебинин тартыштыгы жеткире эсептөөлөрдү эске алганда дээрлик 900 млн. АКШ долларды, же ИДПнын 15,6%ын түзүмөкчү (салыштыруу үчүн айтсак, өткөн жылы 9 айда бул тартыштык — 765 млн. АКШ доллары же 18,4%ды түзгөн).

Соода балансынын тартыштыгынын кеңейгени белгиленип. Нисалы, импорттун көлөмү 13,3%га (негизинен тащыл келишип жаткан нефть продуктуларынын көлөмдөрүнүн өсүшүнүн эсебинен), а экспорттук — 4,6%га өскөн. Ошол эле учурда алтынды (негизинен “Кумтөрдө” өндүрүлгөн) эске албаганда, экспорт 3,1%га төмөндөгөн. Тигүү продукцияларынын, электр энергиясынын экспорттук берүүлөрүнүн дээрлик үчтөн бирге чейин төмөндөгөнү байкалган.

Кыргызстанга трансферттердин жалпы көлөмү каралып жаткан мезгилде дээрлик 1,6 миллиард долларды түздү. Мында улуттук валютадагы депозиттердин жалпы көлөмүнүн өсүшү 12,7%га жеткен (өткөн жылдын тогуз айында — 38%), а чет элдик валютадагы депозиттердин өсүшү 38%ды түзгөн (өткөн жылы — 35%).

Мамлекеттик финансы чөйрөсүнө келсек, бюджеттин тартыштыгы ИДПга карата 2,2%ды же 5,2 миллиард сомду түздү. Жылдын жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч 4,8% же 16,9 миллиард сом болушу күтүлүүдө.

Салыштыруу үчүн айта кетсек, прогноз боюнча 2014-жылы бюджеттин тартыштыгы 4,5%га (17,9 миллиард сом) жана 2015-жылы — 3,8%га (17,5 миллиард сом) чейин төмөндөмөктү. Мамлекеттик бюд-

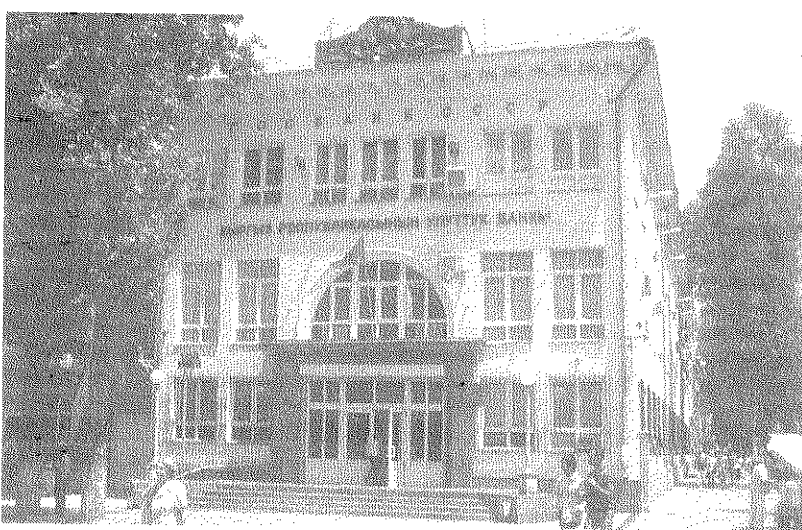
КРнын Улуттук банкында өткөн эксперттик форумда башкы банктын жетекчилери, адистер, жеке жана мамлекеттик структуралардын өкүлдөрү, экономисттер менен финансисттер үстүбүздөгү жылдын тогуз айындагы өлкөдө жүргүзүлүп жаткан акча-кредиттик саясаттын жыйынтыктарын чыгарышып жана аны оптималдаштыруу боюнча талдоо жасапты. Алар келерки жылга карата болжолдоолорду да талкууга алышты. Ошентип аталган мезгилдеги ийгиликтер жана жаңылыштыктар кайсылар?

жетти колдоого тышкы финансылуу линиясы боюнча 2013-жылы (прогноз) — 16,9 миллиард сом жумшаламчы. Прогноз боюнча 2014-жылы тыштан колдоо 0,6 миллиард сомго (0,2%) чейин төмөндөйт, ошол эле учурда ички финансылуунун көлөмдөрү 17,3%га (ИДПнын 4,3%ы) чейин өсмөктү.

Акча базасынын өсүү темпи боюнча, үч квартал аралыгында акча бир калыпта — 6,9%га өскөн, бул жылдык көрсөткүчтө 14,6%ды түзөт. Өкмөттүн салттуу болуп калгандай, календардык жыл аралыгында бир калыпта эмес финансылуусунан улам, өткөн тогуз айда олуттуу финансылуу болбогон. Күтүлүп жаткан 16,9 миллиард сом тартыштыкта жана иш жүзүндө түзүлгөн 5,2 миллиард сом тартыштык болгонунан улам, чоң айырма түзүлүүдө. Ошондуктан төртүнчү кварталда, өзгөчө декабрь айында экономикага мамлекеттик финансы сектору тарабынан акчалардын көп сунушталышы байкалмакчы. Жылдын аягында массалык чыгымдоолор кезиккен бюджетти аткаруунун бир калыпта эмес аткаруу практикасынын сакталышы кошумча инфляциялык басымды жаратат жана кийинки мезгилдердеги баалык туруктуулукка коркутучуудурат. Мамлекеттик бюджет тарабынан экономикага акчанын бир калыпта эмес жумшалуусу Улуттук банктын акча-кредиттик саясатты жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн да чектейт. Учурда валюталык курстун динамикасы салыштырмалуу туруктуу, бул УБ тарабынан апрель айында бир эле жолу 14,7 миллион доллар көлөмүндө анча чоң эмес валюталык интервенция жасоого мүмкүндүк берген.

Тогуз айда инфляция жылдык көрсөткүчтө 6%ды түзгөн, а орточо жылдык маанисинде (2012-жылдын октябры — 2013-жылдын октябры) 7,4%га жеткен. Мында азык-түлүккө баалардын өсүшү — 5%ды, акциз киргизилишинен улам, алкоголь ичмдиктери менен тамекиге баалардын өсүшү — 11%ды түздү, азык-түлүк эмес товарлар — 7,1%га, кызматтар — 4,2%га кымбаттаган. Инфляциянын төмөндөшүнө азык-түлүккө баалардын туруктуу динамикасы да, ошондой эле УБнын анын монетардык жагын чектөөгө багытталган чаралары да салым кошулган. Ички рыноктогу азык-түлүк товарларына баалар көп жагынан тышкы рыноктордогу баалардан көз каранды, себеби нан азыктары рыногунда импорттун көлөмү жогору бойдон калууда: биринчи жарым жылдыкта 56%ды түзгөн. Салыштыруу үчүн айтсак, ал өткөн жылдын биринчи жарым жылдыгында 73% болгон.

Улуттук статистика комитетинин маалыматтарынын негизинде азык-түлүк коопсуздугунун негизги индикаторлору боюнча маалыматтар өлкөдө нан жана нан азыктарынын, эт жана эт азыктарынын, өсүмдүк майынын, канттын жана жада калса, бир катар позицияларда жашылча-жемиштердин, мөмөлөрдүн жеткиликтүү өндүрүлбөгөнүн көрсөтүп турат. Сүт жана сүт азыктары боюнча гана ашыкча өндүрүү

белгиленген.

Быйыкы жылдагы инфляция 7%дан ашпашы керек, кийинки жылы да аны бир маанилүү санда кармоого боло турганы прогноздоолууда.

Өткөн жылы УБ акча-кредиттик саясаттын жаңы аспабын — рефинансылуу жана ликвиддүүлүктү кармаштыруу максатында 3 жана 6 айлык мөөнөттө жана пролонгациялоо мүмкүнчүлүгү менен кредиттик аукциондорду киргизген жана аны пайдаланууну улантууда. Өткөрүлгөн аукциондордогу орточо салмактанылган ставка 5,75%ды түзгөн, иш жүзүндө 776 миллион сом жайгаштырылган.

Алдыдагы мезгилде акча-кредиттик саясат үчүн чакырыктарга токтолуу менен Насиба Имаралиева “Кумтөр” маселеси боюнча аныкталбагандык сакталып тургандыгын белгиледи. Мындан тышкары, туруктуулук даражасына таасир этүүдө эмгек мигранттарынын акча которуулары жана Финансы министрлигинин бюджеттик акчаларды жумшоо операцияларынын бир калыпта эмес жүргүзүүсү да аз эмес маанилүү. “Кумтөр” маселеси кандай чечилгени мамлекеттик финансылар секторунда да, ички рынокто да чагылдырылмакчы. Россиянын экономикалык өсүү темптериндеги аныкталбагандыкка байланышкан акча которуулардын көлөмү да прогнодук көрсөткүчтөргө таасирин тийгизиши мүмкүн.

Эксперттик форумдун катышуучуларын текстиль тигүү өндүрүшүнүн экспорттук көлөмдөрүнүн төмөндөшү эмне менен байланышкандыгы жана салык кирешелери эмне үчүн азайып жаткандыгы да кызыктырды.

УБнын төрайымынын орун басары Сүйөркул Абдыбали тегин түшүндүргөндөй, Кытайдан текстиль-тигүү тармагы үчүн сырьё алып келүү азайган эмес, ошондуктан биздин тигүүчүлөр менен трикотажчылардын продукциясынын экспорту эмнеге азайгандыгы толук түшүнүктүү эмес. “Биз муну Бажы союзунун (БС) эрежелери жана кошумча наркка салык боюнча Казакстандагы (12%) жана Россиядагы (13%) айырмачылыктарга байланыштырабыз, — дейт ал. — Жалпысынан белгилүү бир төмөндөбө бар, товардык продукциянын белгилүү бир түрлөрү боюнча тармактык кай-

ра багытталуу жүрүүдө. Экинчи проблема — контрабанданын көлөмү өсүп оңойойт”.

Биринчиден, быйыл тигүү өндүрүшүнүн товарларынын көлөмү азайды, ал өткөн жылдын көлөмүнө салыштырмалуу 70% деңгээлинде, себеби сырьё да, даяр продукция да боюнча бажы ставкалары көбөйдү, — дейт Экономика министрлигинин өкүлү Насирдин Шамшиев. — Анын үстүнө Россияда керектөөнүн структурасы өзгөрдү — синтетикалык материалдарды керектөө кескин кыскалды. Мындан тышкары Казакстанга сүт азыктарын экспорттоо азайды. БСда өтө катаал эрежелер бар: азык-түлүктү экспорттоо үчүн муну анын мүчөлөрү менен макулдашуу керек, бул процессти кечендетет.

Кирешелердин аз болуусун ал сезондук факторлордун эске алынабы жатканы менен түшүндүрдү. “Биринчи жарым жылдык кирешелүүлүк боюнча экинчи жарым жылдыкка караганда дайыма начар, — дейт ал. — Бирок, биз биринчи кезектеги жумшоолорду кыскарта албайбыз. 2012-жылы өнөр жайда төмөндөө болгонун, а 2013-жылы бажы төлөмдөрүнүн ставкалары көбөйүлгөнүн, 2009-жылдан бери салыктардын ставкалары өзгөртүлбөгөнүн жана патент менен иштөөчүлөр көбүчүсү көмүскөдө калып жатышканын да белгилеп коюу керек”.

Бул пикирге эксперт С.Кыдыралиев каршы болду: “Мен патенттик системанын активдүү жактоочусумун. Ломбарддар менен курорттук мекемелерди, коомдук тамактануу ишканаларын патенттик системага өткөрүү бюджетке түшүүлөрдүн кескин өсүшүнө алып келген”.

Эксперттер азыркы учурдагы өлкөдөгү актуалдуу маселелердин бирин — “Кумтөр” маселесинин чечилбегендигин да талкуулашты. Н.Шамшиев аталган милдеттенмелерин өз мөөнөтүндө аткарып жатканын, ишкананын жетекчилиги бул жылдын пландары толук аткарыла тургандыгын ишендирип жатканын билдирди.

Эксперттерди “Кумтөр” улутташтырыса, тобокелчиликтер болоору же болбой тургандыгы кызыктырды.

— Ооба, мындай тобокелчилик бар, — дейт Н.Шамшиев. — Өлкөнүн

экономикасы дароо 10%га куданы мүмкүн, анын ИДПга салымын азырынча эч нерсе менен алмаштырууга мүмкүн эмес. Иш токтосо өлкө 300 миллиондон ашуун доллар салыктарды албай калат, андан тышкары, 3 миң адам ишкананын өзүндө, дагы 7 миңдей адам “Кумтөр” менен иштешкен 708 ишканада иштеп жатканын да унутпоо керек. Кен ишканасын кайра ишке киргизүү зор чыгымдарды талап кылат, анчалык каражат казынада жок. “Центрранын” ордунта жаны оператордун тартууга да чоң каражаттар керек. Бул түз кесепеттери.

Мындай тышкары кыйыр кесепети да бар. Кайсы инвестор ушундай тобокелчилиги бар өлкөгө келмек эле? Инвесторлор башка долбоорлорду да токтотуп коюшу мүмкүн. Бюджетке түшпөй калуулардын ордун эмне менен толтурууну да ойлоношу керек.

— Өлкөнүн ИДПсы “Кумтөрсүз” да өсүп жатат, — деди А.Сүйөркул тегин. — “Кумтөрдүн” мультипликативдик таасири, албетте, бар, бирок аны азырынча эч ким конкреттүү цифралар менен эсептеп чыга элек.

Эксперт Жусуп Пиримбаев бул проблеманы чечүүнүн альтернативдүү ыкмаларын издөө керектигин белгилейт. Ал түшпөй калуулардын зор көлөмүн эске алуу менен мамлекет буга даяр болуусу зарыл деп эсептейт.

Эксперттердин азыр өкмөт парламенттин кароосуна коюп жаткан “Кумтөр” маселесин чечүү боюнча сунушту жактырбаган жана өндүрүш токтоп калган учурда альтернатива бар же жок экендиги боюнча суроосуна Н.Шамшиев мындай жооп берди:

— Азырынча эч ким — депутаттар да, өкмөт да өзүнө жоопкерчиликти алгысы келишпей жатат. Бул биз үчүн маанилүү ишкана токтосо, бизде эки-үч жыл кыйын болот. Анын үстүнө кийинки жылы Транзиттик ташуулар борборунан да биздин өлкө үчүн зор каражат — 60 миллион доллар төлөм жана башка секторлордон түшүүчү 60 миллион доллардан ашуун каражат да түшпөй калмакты.

Эксперттер Президенттин жарлыгы менен бекитилген Туруктуу өнүктүрүү стратегиясынын маселесин да талкуулашты. Н.Шамшиев 2012-жылы ИДПнын көлөмү 304 миллиард сом болгонун, быйыл 350 миллиард сом болушу күтүлүп жатканын айтты. Мындай тышкары Бажы союзу жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндик маселелери да талкууланды.

— Улуттук банк, өкмөттүн финансы кеңешчиси катарында, быйыл акча-кредиттик саясатты өзгөртүүгө, жеке адамдардан баштап Улуттук банкка чейин экономикадагы вертикалды курууга аракеттенет, — деп жыйынтыктады С.Абдыбали тегин. — Сурап алганга чейинки депозиттерди киргизүү жолу менен ресурстарды мобилизациялоо системасы түзүлүүгө тийиш. Вертикалдын экинчи бөлүгү — кайра рефинансылуу механизми. Депозиттер тобокелчиликтерди минимумга чейин төмөндөтүүгө жана банктык эмес кредиттик рынокту активдештирүүгө, банктардын белгилүү бир бөлүгүнө ишенбөөчүлүктү алып салууга мүмкүндүк берет. Биз азырынча бул системаны этабы менен киргизүү жолундабыз жана кийинки жылдын ортосунда кабыл алынган чаралар жөнүндө жарыяламакчыбыз.